(زمانی داڕشتنی هەواڵ لەکەناڵەئاسمانییەکاندا) ... سەدیق سەعید ڕواندزی

زمانی کوردی یەکێك بووە لەو ماکەنەتەوەییانەی بەدرێژایی مێژووی کورد هەرلەسەردەمی گۆتییەکانەوە تاکوئێستا،شوناسێك بووە بۆناسینەوەی نەتەوەی کورد، جیا لەهەموو شوناسە سیاسیی و فەرهەنگییەکانی تر.بەومانایەی ئەگەرکورد لەمێژوودا ڕووبەڕووی چەندین ستەمی سیاسی و داگیرکاری و جینۆسایدکردن بووبێتەوە تاڕادەی لە نێوچوون، ئەوازمانی کوردی دواجار ئەوهۆمایە بووە بۆ مانەوەی نەتەوەیەك.

بۆیە گرنگیدان بەزمان و پێشخستنی، واتە هێشتنەوەی نەتەوەیەك بەزیندوویێتی.ڕەنگە نەتەوەیەك بەسڕینەوەو کاڵبوونەوەی بنەما کلتوورییەکانی دیکە، مەترسی لەنێو چوونی بۆ دروست نەبێت. وەلێ بەنەمانی زمان، بوونی نەتەوەیەك دەکەوێتە بەردەم مەترسییەوە کەئەمەش ئامانجی یەکەم و کۆتایی دوژمنانی کوردە.سیما کلتووری و هونەرییەکان، زۆرجار تائەوئاستە فەرهەنگی نەتەوەیەك دەگرنەوە، کەپانتایەك بۆ فەرهەنگی نەتەوەییانە نەمێنێتەوە. بۆنموونە: وەك زاڵبوونی هونەری گۆرانی عەرەبی و تورکی و فارسی بەسەرهونەری گۆرانی کوردی.

یان گرنگینەدان بەجل و بەرگ و پۆشاکی نەتەوەییانە تەنها لەبۆنەکاندا نەبێت. ئەمانەو زۆر نموونەی تر.بەڵام ئەمانە دواجار نابنە فاکتەری لەنێوچوونی نەتەوەیەك لەدووتوێی ڕاپەڕەکانی مێژوودا. بەڵام کەزمان نەما، بوونی نەتەوە دەکەوێتە مەترسییەوە.هەنگاوی یەکەم کەدوژمنان پەنایان بردۆتە بەرئێستا لەو وڵاتانەی کوردییان بەزۆر پێ لکێنراوە، قەدەغەکردنی زمانی کوردییە لەڕێی داخستنی بڵاوکراوەکانەوە.

چونکە دەزانن گەربیانەوێت کورد لە بۆتەی خۆیان بتوێننەوە، ئەوا دەبێ پێشتر زمانەکەیان قەدەغە بکرێت.بەداخەوە لەهەرێمی کوردستاندا، لەماوەی بیست و شەش ساڵی ڕابردووی دەسەڵاتی کوردی، هیچ هەوڵێك نەدراوە بۆیەکخستن و بەرجەستەکردنی زمانی فەرمی دەوڵەت. یاخود زمانێکی ستاندارد کە لەنووسین وداڕشتن، وەك زمانی

هاوبەش و یەکگرتووی کوردی بەلایەنی کەمەوە لەوبەشەی کوردستان پەیڕەو بکرێت. بێگومان لە نەبوونی زمانێکی هاوبەشیشدا، ئەوا شێوەجیاوازەکانی ڕێنووس و نووسین دەبنە دیاردە.

لەوڕوانگەیەوە دەبینین کەزمانی داڕشتن و نووسین لەدەزگا ڕاگەیاندنەکان و بڵاوکراوەکانی ئێمەدا، زمانێکی یەك جۆرو یەك شێوە نییە. بەڵکو هەریەکەو پەیڕەو لەشێوەیەکی ڕێنووس دەکات. تەنانەت زۆرجار ڕێنووسی یەك وشە بەجۆرەها شێوەدەنووسن.لەڕاستیدا، یەکخستنی زمان بەپلەی یەکەم ئەرکی حکومەتە کەلەڕێگەی نێوەندە ئەکادیمییەکان ولەچوارچێوەی پلانی ڕۆشنبیری وەزارەتی ڕۆشنبیری کاری لەسەربکات. یاخود چەندین ڕێنمایی و ڕاسپاردە بەمەبەستی یەکخستنی زمانی نووسین و دەربڕین لەڕاگەیاندنەکاندا، دەربکات. بەڵام کاتێ گرنگیدان بەزمان لەپلانی حکومەت نابێت، ئەوا بەرپرسیارییەتییەکە دەکەوێتە ئەستۆی دەزگا ڕاگەیاندنەکان کەکاربۆ بەستانداربونی زمان بکەن. مەرج نییە ڕێکخستنی زمان هەرتەنها بە بڕیاری سیاسی بێت. بەڵکودەتوانرێت لە ڕێگەی نووسینەوە زمانی هاوبەش بێتە کایەوە. شکسپیری نووسەری گەورەی ئینگلیزو جیهان لەڕێی بەرهەمەکانییەوە ڕۆڵێکی هەرە گەورەی لە پێشخستنی زمانی ئینگلیزیدا بینیوە.بەڵام دەزگاکانی ئێمە و بگرە بەشێکی نووسەرانیش، بەهۆی نووسینەکانیانەوە ئەوەندەی تر زمانی کوردی پەرپووتترو وێرانتر دەکەن.بەو پێیەی کەمترین یاخود هیچ شارەزاییەکییان لەسەرزمان و بونیادی ڕێزمان و داڕشتنی ڕستە نییە.

ئەمە وێڕای نەبوونی زانیاری لەسەرئاماژە وماناکانی وشە. چونکەمەرج نییە ئەوەی نووسەربێت یاخود چەند کتێبێکی وەرگێڕابێت ئیدی شارەزایی لەهەموو کەلەبەرێکی زماندا هەبێت. بەتایبەتیش کە زۆرجار تەنها دەنگێك یاخود پیتێك دەبێتە هۆی گۆڕینی تەواوی مانای وشەکە.بۆنموونە:_ (کوڕ_کووڕ_کوور)هەرسێکییان لەنووسیندا هاوشێوەی یەکترین، بەڵام لەڕووی مانەوە ئاسمان و ڕێسمان دوورن لەیەکتری.کەواتە نووسین یاخود هەواڵ هەرتەنها داڕشتنی ڕستەو چەند دەربڕینێك نییە، بەڵکو گەیاندنی ماناو پەیامە.کاتێ بەوردی سەرنج لەزمانی هەواڵ و داڕشتنی هەواڵیش دەدەین لەمیدیاکاندا، ئەوکات درك بەوە دەکەین کەلەبەرامبەر چ وێرانکارییەکی زمانی کوردی داین.

بەداخەوە بەشێك لەکەناڵەکانی ڕاگەیاندن بەبێ لەبەرچاوگرتنی هیچ بنەمایەکی واتایی و زمانەوانی، هەواڵ دادەڕێژن. کەناڵە ئاسمانییەکان ڕوویان لەدنیای دەرەوەیە، دەبێ نموونەیەك بن بۆجوان نیشاندنی زمانی کوردی. یاخودگەیاندنی واتا. کەچی کاتێ سەرنجیان

دەدەیـــن، دەبینیـــن ئەوانیـــش شـــارەزایەكی ئەوتۆیـــان لەزمـــان نییە.بەتایبەتیش لەڕووی داڕشتنەوە. كەهەندێك جار دەبێتە هۆی گۆڕینی تەواوی مانای ڕستەكە.یاخود بینەرنازانێت مەبەستیان چییە لەوهەواڵە. لێرەدا ئاماژە بەچەند نموونەیەك لەچۆنیەتی داڕشتنی هەواڵ لەبەشێكی زۆرلەكەناڵە ئاسمانییەكان دەكەین كە دەردەكەوێت زانیارییان لە چ ئاستێكدایە لەڕووی ماناو زمانەوە.
یەكـەم:_ كەنـاڵێكی ئاسـمانی لەهەواڵێكـدا نووسـیبووی:_(دەلـەو وڵاتانەی زۆرترین گەشتیار سەردانیان دەكەن ئەم وڵاتانەن: مۆسكۆ/ میونیخ/ بەرلین/ئەستەنبۆڵ/ شەنگەهای/دوبەی…تد). خوێنەری بەڕێز سەرنج بدەن ئەمانە ناوی وڵاتن یاخود شارو پایتەخت؟چۆن دەبێ كەناڵێكی ئاسمانی هێندە دەستەپاچەبێ ناوی شارو وڵات لە یەكتری جیانەكاتەوە؟.

دووەم:_ كەناڵێكی دیكەی ئاسمانی بەدرێژایی ڕۆژانی بەڕێوەچوونی یارییەكانی جامی جیهانی 2018، لەشڕۆقەی یارییەكاندا دەینووسی:_(شیكەرەوەی تۆپی پێ)(هەواداری تۆپی پێ). دیارە مەبەستی ئەو كەناڵە شڕۆقەكاری یارییەكانی مۆندیال بوو. یاخود ئەوانەی هەواداری یارییەكانن. بەڵام ئایا(شیكەرەوەی تۆپی پێ) بەمانای شیكەرەوەی یارییەكانی تۆپی پێ دێت؟ سەرنج بدەن تەنها بە نەنووسینی وشەی(یاری) چۆن سەراپای مانای ڕستەكە گۆڕانی بەسەرداهاتووە. ئاخر شیكەرەوەی تۆپی پێ واتا ئەوەی تۆپەكە هەڵدەوەشێنێتەوە.یاخود هەواداری تۆپی پێ واتە هەواداری تۆپەكەیە. لەكاتێكدا هەوادارەكان، هەواداری یارییەكان و یاریزانانن نەك تۆپ.بەملیۆنان كەس هەوادارو هاندەری میسی و ڕۆناڵدۆن نەك تۆپەكە، چونكە هەزارەها تۆپی یاریكردن هەیە.

سێیەم:_ چەندان جاركەناڵە ئاسمانییەكان دەنووسن:_(مێروولەیەك زیان بەجوتیاران دەگەیەنێت). دیارە ئەوانە بەتێگەیشتنی خۆیان مەبەستیان بەروبوومە كشتوكاڵییەكەیە.بەڵام ئاخۆ بەتێگەیشتنی ئەوانە؟ نەخێر بەڵیش نییە بەئیشە. كاتێ دەنووسن زیان بە جوتیاران دەگەیەنێت، واتە مێروولەكە ڕاستەوخۆ زیان لەجوتیارەكە دەدات كەمانای نەخۆشكەوتنی دەگەیەنێت. بۆیە ئەوەی مێروولەكە زیانی پێ دەگەیەنێت جوتیارەكە نییە، بەڵكوبەروبوومە كشتوكاڵییەكەیە كەدووشتی لەیەكتری جیان.

چوارەم:_ كەناڵێكی ئاسمانی لەمیانەی ئەنجامدانی ڕاپۆرتێكیدا كە ڕای هاووڵاتییانی وەردەگرت، ئەو پرسیارەی ئاراستە دەكردن:_(چۆن مامەڵە لەگەڵ گەرما دەكەی؟). ئەوانە وادەزانن گەرماكاڵایە تا

سەوداو مامەڵەی لەگەڵ بکرێت. لەڕاستیدا گەرما شتێکی بەرجەستەیی نییە تامامەڵەی لەگەڵ بکرێت.مرۆڤ مامەڵە لەگەڵ گەرما ناکات بەڵکو خۆی لێ دەپارێزی. ئێمە بەشێوەیەکی نابەرجەستەیی بەرگەرما دەکەوین و هەستی پێ دەکەین. بۆیە دەبوو ئەو کەناڵە بای ئەوە زانیاری هەبووایە بنووسێت (چۆن خۆت لەگەرما دەپارێزی).

پێنجەم:_ کەناڵێکی دیکەی ئاسمانی کەشا بەسەپان نازانێ بە تێگەیشتنی خۆی! لەهەواڵێکدا دەڵێت:_(لەچین پاسی بۆ شوفێر بەرهەم دەهێنرێت). دیارە ئەوان پاس بە کولەکەوکاڵەك تێگەیشتوونە.بۆیە وادەزانن ئوتومبێلیش بەرهەم دەهێنرێت وەك کشتوکاڵکردن. لەڕاستیدابۆ ئەو کەرستەو ئامرازانە، دروستکردن شیاوترە نەك بەرهەم هێنان. بەداخەوە بەشێکی زۆرلە ڕاگەیاندنەکانی ئێمەو بگرە زۆرینەی نووسەرانیشمان دەنووسن، بەڵام زمانی نووسینیان نییە. وادەزانن زمانی ئەدەب و پیشەسازی و کشتوکاڵکردن وسیاسەت، هەر یەك شتەو هەربەهەمان زمان دەتوانین مانا بگەیەنین.

شەشەم:_کەناڵێکی دیکەی ئاسمانی لەهەواڵێکدا نووسیبووی:_(سەرۆکی حکومەت پێشوازی لەباڵیۆزی ژاپۆن و کونسوڵی ژاپۆن لە هەرێمی کوردستان کرد). ڕەنگە داڕێژەرانی ئەو هەواڵە، خۆشیان درکیان بەوە نەکردبێت هەڵەی ئەم هەواڵە لەکوێدایە. سەرنج بدەن چۆن تەنها نەنووسینی یەك وشە تەواوی مانای ڕستەکەی گۆڕیوە.لەهەرێمی کوردستاندا، تەنها کونسوڵی ژاپۆن هەیە نەك باڵیۆز. باڵیۆز لەعێڕاقە. بەڵام ئەگەر بەپێی ناوەڕۆکی ئەم هەواڵە بێت، ئەوا دەبێ هەم باڵیۆز، هەمیش کونسوڵ، لەهەرێمی کوردستان هەبن کەوانییە.

هەفتەم:_ تائێستاش زۆربەی هەرە زۆری دەزگا ڕاگەیاندنەکانی ئێمە، شوناسی کۆمەڵایەتی و پیشەیی چین و توێژەکان لەیەکتری جیاناکەنەوە.بۆنموونە:_ دەنووسن(چینی قوتابی_ چینی مامۆستا_چینی ئافرەتان_ چینی پارێزەران و پزیشکان). لەکاتێکدا لە بنەڕەتەوە کۆمەڵگە دوو چینی هەیە ئەوانیش(چینی پرۆلیتارو چینی سەرمایەدارن) ئەوانی تر هەموویان توێژن. بۆیە دەبێ بگوترێ توێژی لاوان، قوتابییان، یان کرێکاران.

هەشتەم:_ بەشێك لەوانەی هەواڵ لەکەناڵەکان دادەرێژن، بەهەواڵەکانیان دیارە کەکەمترین زانیاریان لەهەندێك بابەت هەیە.بۆنموونە دەنووسن:_(کانبێرا) پایتەختی ئوسترالیایە، لەکاتێکدا سدنی پایتەختی ئەو وڵاتەیە. یاخود چونکە زۆر ناوی(ژنیف)دێت و چەندین بارەگای ڕێکخراوەکانی لێیە، وادەزانن هەر

ئەویش پایتەختی سویسرایە.

نۆیەم:_ ئەوکەناڵانەی خۆیان بۆ رکابەردەبینن دەنووسن:(100دۆلاربەرامبەرئەوەندە دینارە).بەرامبەر چ مانایەکی هەیە لەو ڕستەیە. بێگومان دراوبەهای هەیە، بۆیە دەبێ بنووسن:(بەهای سەدی دۆلاری ئەمریکی یەکسانە بەسەدهەزاردیناری عێراقی).
دەیەم:_ کەناڵێکی دیکەی ئاسمانی نووسیبووی:_(هێرشەکەی سەربینای پارێزگای هەولێرکۆنتڕۆڵ کرا). بەڕاست هێرش کۆنتڕۆل دەکرێت، یان بەرپەرچ دەدرێتەوە، یاخود تێکدەشکێندرێت؟.

یانزەم:_ گەرچی ئەو وتارەی ئێمەتایبەتە بەمیدیای بینراو، بەڵام لەسەروبەندی نووسینی ئەم وتارەدابووم، مانشێتی هەفتەنامەیەك کەڕۆژانی یەکشەممە دەردەچێت، خستمیە پێکەنین. ئەوهەفتەنامەیە لەژمارە(51)داو لەمیانەی ڕاپۆرتە هەواڵێکدا نووسیویەتی:_(نرخەکان لەپەنجا هەزاردۆلارەوە دەست پێ دەکات تاکودووهەزار دۆلار!). خوێنەرانی بەڕێز من هیچ ناڵێم خۆتان دیقەتی ناوەڕۆکی هەواڵەکە بدە!.
دوانزەم:_بەشێك لەکەناڵە ئاسمانییەکان،تا ئێستاش پلەی سەربازی ئەفسەران لە یەکتری دەرناکەن. بۆنموونە: پلەی ئەفسەرەکە لیوایە، دەنووسن عەمید. عەمیدە دەنووسن عەقید. فەریقە دەنووسن فەریقی یەکەم.

سیانزەم:_ کەناڵێکی دیکەی ئاسمانی لەهەواڵێکدا نووسیبووی:_(ئەمڕۆدرێژترین دیاردەی مانگ گیران ڕوودەدات). ئەگەربەپێی ناوەڕۆکی ئەم هەواڵە بێت، ئەوادەبێ مانگ لەڕۆژ بگیرێت نەك لە شەو.لەکاتێکدا دەبێ لەڕووی زەمەنییەوە کاتەکان لەیەکتری جیابکەینەوە. بۆنموونە: ئەگەر ئێمە بەڕۆژ سەردانی کەسێك بکەین پێ دەڵێین کاتژمێر دە دێم. بەڵام ئەگەر هەمان سەردانەکەمان کەوتە شەو ئەوادەبێ بڵێین کات دەی شەودێمە لات.

بێگومان ئەگەر نموونەی تر بێنمەوە، ئەوەندەن ڕەنگە بەوتارێك تەواو نەبن. بەداخەوە کارکردن لەڕاگەیاندنەکان و پیشەی ڕۆژنامەنووسی، بووە بەدیاردە. لەکاتێکدا دەبێ ڕۆژنامەنووس ئەنسکلۆپیدیا بێت. بۆئەوەی نەکەوێتە ئەو هەڵانەی لەسەرەوەرە ئاماژەمان پێداون.دەبێ ئەوەندە پاشخانێکی ڕۆشنبیری گەورەی هەبێت، کاتێ سەرنجی پلەی سەربازی ئەفسەرێك دەدات بزانێت پلەکەی چییە.دەبێ بزانێ هێرش کۆنترۆل ناکرێ بەڵکو تێکدەشکێنرێت.تاکو

ئەوانەی لەدەرەوە دەمانبینن بزانن زمانی کوردی هێندە زمانێکی لاواز نییە وەك ئەوەی ئەو کەناڵانە وێنای دەکەن…

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی ڕێگای کوردستان ئۆرگانی حزبی شیوعی ژمارە(1137) ڕۆژی 14-8_2018 بڵاوکراوەتەوە..